

פרשת עקב

קריאת שמע כהצהרה מנהיגותית

מצוות "קריאת שמע" היא אחת מהמצוות המרכזיות בחיים היהודיים. מצווה זו כוללת הצהרת אמונה בדבר אחדות הא-ל, אהבתו, זכירת מצוותיו והאמונה בשכר ועונש. הפסוק הפותח את קריאת שמע הוא "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶחָד" (ו, ד).

משמעות הקריאה התקבעה גם כ: "קבלת עול מלכות שמיים" ו: "קבלת עול מצוות". דהיינו, הקריאה היא אקט הצהרתי, שהקורא אותה מקבל על עצמו את הדברים האמורים בה: ייחוד הא-ל, אהבתו וקיום מצוותיו. כך הועצמה החשיבות של הקריאה, שהפכה גם לקריאה הצהרתית על ידי מקדשי השם היהודיים בטרם מותם. "קריאת שמע" נקראה על ידי הכוהנים בבית המקדש השני, וככל הנראה הונהגה הקריאה גם מחוץ למקדש בתקופה הסמוכה לחורבן הבית, כחובה שחלה על כל יהודי.¹

"קריאת שמע" מורכבת משלוש פרשיות: הפרשה הראשונה לקוחה מפרשת ואתחנן (ו, ד-ט), והיא עוסקת בלימוד ייחוד ה' ואהבת ה'. היא נאמרה על ידי משה רבנו בנאומו הגדול לבני ישראל בחודש האחרון לחייו. הפרשה השנייה עוסקת בשכר ובעונש על קיום המצוות, וגם היא חלק מנאומו של משה בפרשת "עקב" (ד, יג-כא). הפרשה השלישית, הלקוחה מפרשת "שלח לך", עוסקת בזכירת כל המצוות באמצעות הציצית, בהתקדשות עם ישראל עבור ה', ובזכירת יציאת מצרים (במדבר טו, לז-מא). בשונה משתי הפרשיות הראשונות, שנאמרו על ידי משה, פרשה זו נאמרה על ידי הקב"ה.

סוגים של מנהיגות

ענינו של מאמר זה הוא לבחון את שלושת החלקים של "קריאת שמע" כטקסטים של מנהיגות. לשון אחר, לברר כיצד יכולה "קריאת שמע" לסייע לתהליך, שבו המונהגים הקוראים אותה נעשים מחויבים יותר ויותר לחזון של המנהיגים; דהיינו, לדבר א-לוקים ולנציגו משה.

¹ חננאל מאק, מבוא לתפילות ישראל, האוניברסיטה המשודרת, 2011.

כדי לדון בכך נקדים רקע תיאורטי לנושא המנהיגות, ונבחן האם וכיצד יכולים פרקי "קריאת שמע" לשרת את המטרה של המנהיגים? לשם כך נגדיר מנהיגות כ"הנעת אנשים לביצוע משימות לאורך זמן, תוך מיצוי אמצעי ההנעה ותוך שימוש מזערי באמצעי כפייה"². למנהיגות יש תכלית - להשיג את המטרות שמציב המנהיג, וכן: למנהיגות אופי דינמי הנובע מתהליכים פסיכולוגיים וסוציולוגיים, ומרגשות ויחסי גומלין המתקיימים בין המנהיג והמונהגים. כמו כן יש רבים האומרים כי מנהיגות היא בראש ובראשונה השפעה על המוטיבציה של המונהגים. בשלושים השנים האחרונות התפתחו ועלו גישות השמות את הדגש לא רק על המנהיג - תכונותיו, התנהגותו, כושר הסתגלותו - אלא על תהליך ההנהגה הקיים בין המנהיג ובין מונהגיו. החוקרים את נושא המנהיגות מתעניינים כיום בעיקר בשאלה, מהי הדרך האפקטיבית ביותר להנהגה. כלומר, מהי הדרך היעילה ביותר ליצירת תהליך הנהגה ששותפים לו מנהיג ומונהגים.

בעקבות שאלות אלו ואחרות ניסחו החוקרים שתי גישות עיקריות לתיאור תהליך ההנהגה: האחת היא "המנהיגות המסורתית", והשנייה היא "המנהיגות המעצבת". ההבדל בין שתיהן הוא בדרך שבה בוחרים המנהיגים להשפיע על המונהגים, בטיב מערכת היחסים בין המנהיג והמונהגים ובאפקטיביות של ההנהגה.

המנהיגות המסורתית כוללת שלושה מרכיבים כאשר המוטיב המרכזי שבה הוא **מנהיגות מתגמלת**; מעין עסקה של סחר חליפין בין המנהיג והמונהגים, שבה המנהיג מבטיח שהמונהגים יתוגמלו בעבור ביצוע טוב של הוראות המנהיג. המנהיג נותן "פרסים" בצורות שונות בעבור ביצועים מוצלחים ומעניש בגלל חריגה מההוראות או הפרתן. בניגוד לכך אנו מוצאים את **המנהיגות המעצבת**. מנהיגות זו מנסחת עם המונהגים ובעבורם שאלות בדבר זהות, כיוון, יעדים ומשמעות, ותורמת לעיצוב מחדש של הצרכים, הערכים והדימוי העצמי של המונהגים, וכך סיפוק הצרכים ומימוש הערכים יתרמו להשגת יעדי הקבוצה. כמו כן, במרכז מנהיגות מסוג זה תתרחש העצמה של המונהגים, שעיקרה חיזוק אמונת המונהגים וביטחונם בכוחותיהם, בשיקול דעתם וביכולתם להגיע ליעדים של הקבוצה.

² אלטמן א., כ"ץ ת: (1997) מנהיגות - מבוא תיאורטי, מכון מנהיגות - ייעוץ לארגונים לומדים.

עם ההעצמה שעוברים המונהגים במנהיגות המעצבת, נוצרת אצלם מחויבות והזדהות עם מטרות הקבוצה ועם יעדיה. המנהיגים מעוררים בם הנעה באמצעות מתן השראה, כאשר הם מפתחים חזון עתידי משותף, ומאתגרים את המונהגים להשגת סטנדרטים גבוהים שיוכלו לממש את החזון הזה. מנהיגות מעצבת באה לידי ביטוי גם ביכולתו של המנהיג לפעול על עולם הערכים, האמונות והסמלים של הכפופים לו. מנהיג מעצב הוא מנהיג המעורר רגשות אצל המונהגים, הוא יוצר בהם תחושה של מודעות ומחויבות לצרכים גבוהים יותר על ידי פעולה במישור הסימבולי. היסוד הרגשי מתקשר לסמלים, ערכים, ודימויים, ובאמצעות פעולה על מערכת הערכים, האמונות והסמלים של הכפופים לו, המנהיג מחדיר בהם השראה ואמונה ביכולתם לגרום לשינוי³.

אפשר לסכם ולומר, כי במנהיגות המסורתית-המתגמלת, המנהיג ומונהגיו פועלים בהתאם למקובל ולמצופה בתרבות החברתית-ארגונית שהם חלק ממנה, בעוד המנהיגות המעצבת יוצרת שינוי במונהגים, בשאיפותיהם ובציפיותיהם. היא מעצבת את הנורמות מחדש, ונסמכת על כוח אישיותו של המנהיג ועל אמונתו בחזון ובאנשיו⁴.

"שמע" והנהגה

לאור הרקע האמור נבחן את "קריאת שמע": **פרשה ראשונה** - פרשה זו היא "מנהיגות מעצבת" המדברת על זהות, יעדים ומשמעות. מטרת הטקסט הזה להביא את המונהגים שומעי הטקסט וקוראיו לאהבת הא-ל ולשמירת מצוותיו. מטרות אלה אמורות להיות מושגות על ידי המונהגים בדרך של הזדהות עם הטקסט המקודש והפנמת החזון והבשורה שהוא מביא עימו, כקוד פנימי הנצרב בתודעת הקוראים. אין שום הבטחה לשכר לנענים לקריאה, ואין שום עונש למי שלא יקבל על עצמו את האמור בפרשה. כך שברור, שהדברים פונים לקהל המונהגים בסגנון של "מנהיגות מעצבת" ולא בשום דרך אחרת. בסוף הפרשה מופיעים הסמלים תפילין ומזוזה. סמלים מהווים מרכיב משמעותי ב"מנהיגות המעצבת".

³ מבוסס על אלטמן א., כ"ץ ת: (1997) מנהיגות - מבוא תיאורטי, מכון מנהיגות - ייעוץ לארגונים לומדים" מאמר שמסכם ידע נרחב בנושא.

⁴ עיון נוסף במנהיגות מעצבת ומתגמלת ראה במאמר לפרשת חוקת.

פרשה שנייה - גם לפרשה זו יש מטרה דומה מאוד למטרתה של הפרשה הראשונה. היא אמורה להביא את השומעים ואת קוראיה בכל הדורות לקיים את המצוות, אך הדרך שבה משתמש משה רבנו בטקסט זה שונה לחלוטין מהדרך שננקטה בפרשה הראשונה. בחלק הראשון של הפרשה (ד, יג-יז) מדובר בצורה ברורה וישירה על מתן שכר לשומרי המצוות ועונש על אי שמירת המצוות, וזו כמובן גישה מובהקת של מנהיגות מתגמלת. בחלק השני של הפרשה משה רבנו חוזר למנהיגות המעצבת, כשהוא משתמש במרכיב הסימבולי של התפילין והמזוזה.

פרשה שלישית - פרשה זו עוסקת כולה במוטיב סימבולי נוסף, הציצית, כסמל שיוצר משמעות נותן השראה ומרומם רוחנית ואמונית את כל מי שרואה את הציצית.⁵ נזכיר כי הציצית היא אחד מתוך שלושה סמלים שמוצגים בקריאת שמע. האחרים הם התפילין והמזוזה. יחד הם יוצרים מערכת משולבת ומגינה, כפי שמפורט במסכת מנחות:

חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצוות: תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ובמזוזה לפתחיהן, ועליהן אמר דוד "שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך".
 רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ובמזוזה בפתחו, הכול בחיזוק שלא יחטא שנאמר "והחוט המשולש לא במהרה ינתק", ואומר "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם".⁶

תמהיל נכון

חוקרי המנהיגות רואים את דגם המנהיגות האידאלי כזה שכולל את שני הסוגים, כאשר בתמהיל, המינון של "המנהיגות המעצבת" צריך להיות גדול יותר מזה של "המנהיגות המתגמלת". אנו קוראים פעמיים בכל יום את "קריאת שמע", שמקפלת בתוכה את המודל הנכון ביותר של מנהיגות. היא כוללת ברוב חלקיה - ארבעה מתוך חמישה חלקים - מרכיבים של "מנהיגות מעצבת" עם מרכיב אחד (בחלק הראשון של הפרשה השנייה) של "מנהיגות מתגמלת".

גישה זו באה לידי ביטוי ברור בדברי אנטיגנוס איש סוכו, בן המאה השלישית לפני הספירה, האומר במסכת אבות: אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס, ויהי מורא שמיים עליכם.⁷

⁵ דוגמה לכך הוא סיפור בתלמוד הבבלי מנחות מד ע"א.

⁶ בבלי מנחות מג ע"ב.

⁷ משנה אבות פ"א מ"ג.

מאמר זה נכתב על ידי אריה ארזי-חוקר נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
והוא אחד מ-54 מאמרים בספר שזכיתי לכתוב : פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות השבוע

למידע על הספר פניו אליך [לחצו כאן](#)

למאמרים נוספים בקרו באתר שלי <https://www.aryearzi.com>

לתגובות arye.arzi@gmail.com